

1993

Snakker kvinder i virkeligheden mest?

Ole Togeby

Erik Møller: *Mundtlig fortælling - fortællingens struktur og funktion i uformel tale*. Institut for Dansk Dialektforsknings publikationer. Seria A, nr. 31. C. A. Reitzels Forlag, København 1993.

Bogen er en forkortet og bearbejdet version af Erik Møllers ph.d.-afhandling. Bogen er en del af det københavnske *Projekt Bysociolingvistik* (1986-88) og trækker på dele af det tekstkorpus som er indsamlet i projektet, nemlig på interviews og gruppeoptagelser af 21 mennesker fra Nyboder i København, fordelt på de 4 grupper: mænd og kvinder fra arbejderklasse og middelklasse.

Erik Møllers projekt er noget så spændende som sociopragmatik, dvs. undersøgelser af den sociale variation i de pragmatiske sider af sprogudøvelsen. Og som pragmatiske variable har Erik Møller valgt følgende væsentlige og meget interessante fænomener: hvor hyppigt vælger folk fra forskellige grupper i bestemte situationer at kommunikere i genren fortælling, hvilke strukturelementer bruger folk i fortællinger, og hvilken kommunikativ funktion har fortællingen i forskellige typer af situationer? Det er således et forsøg på en sociologisk undersøgelse på områder som ikke har været beskrevet på dansk, og kun sparsomt og tilfældigt i den internationale litteratur.

Erik Møller går grundigt til værks; han fremlægger i detaljer hvorledes de variable som han vil undersøge, har været defineret i tidligere undersøgelser; dernæst kritiserer han dem meget overbevisende fra flere forskellige synsvinkler, og tilsidst fremlægger han sine egne definitioner med de svære eksempler fra de empiriske undersøgelser.

Det første og meget vigtige punkt er definitionen af fænomenet 'en fortælling'. Erik Møller definerer den således: den refererer til fortidige begivenheder som en enhed, den skal opfattes som virkelighedsgengivelse, den indeholder en pointe, fortælleren er aktant i fortællingens begivenheder (det er en *jeg*-fortælling), og den indeholder mindst to sætninger der ved deres rækkefølge angiver begivenhedernes kronologiske rækkefølge. Af ikke-kriterielle træk ved en fortælling nævnes: høj detaljeringsgrad, en vis længde, brug af direkte tale, eksplicite genremarkører, evaluerende og ekspressive udsagn, brug af historisk præsens, skuespilagtig fremførelse.

Hver af de 5 kriterielle træk afgrænser så *den konversationelle fortælling* (som er Erik Møllers navn for en mundtlig *jeg*-fortælling) i forhold til hhv.: den generaliserede fortælling, den overnaturlige historie og løgnehistorien, beretningen, den ikke personligt oplevede fortælling, og ikke-fortællende genrer.

Det forekommer mig lidt underligt at Møller definerer en genre - uden at henvise til, eller bygge på en generel genre-teori. Der findes jo gode danske og udenlandske tekstlingvistiske og tekstteoretiske genre-teorier og teorier fra folkeminddeforskningen om

fiktive og ikke fiktive tekstarter (Fafner 1977, Holbek 1987, Wentzel 1981, Werlich 1975 og 1976). Så ville Erik Møller også have fået nogle bedre nabogenrer til den konversationelle fortælling end den uensartede samling ovenfor. Og han ville have fået et bud på hvad en tekst i det hele taget er, og hvorledes den afgrænses. Denne afgrænsning er jo nemlig ret vigtig for besvarelse af spørgsmålet: hvilke folk vælger at formulere deres tekst som en fortælling?

Problemet er at definitionen kun tager udgangspunkt i Labovs definitionsforsøg. Labov er ikke tekstteoretiker eller pragmatiker, men sociolingvist med udgangspunkt i lydlige variationer. Labov er - ganske vist temmelig god, men trods alt - amatør på tekstteoriens område, og det giver definitionen en mærkelig tilfældig og idiosynkratisk karakter.

Erik Møller regner, efter min mening med rette, det at teksten skal have en pointe, som et kriterielt træk ved fortællingen. Det er virkelig et dristigt skridt at ville bruge begrebet pointe i en sociologisk undersøgelse, men resultatet, oplysninger om hvem der bruger pointerede fortællinger, og hvem ikke, vil også skabe helt nye og interessante perspektiver i sprogsociologien.

Erik Møller synes imidlertid næsten helt at opgive at definere hvad en pointe er. Nærmest kommer han med: *...at pointen er det omdrejningssted der skaber betydning i de informationer der fortælles om det fortidige univers* (side 116). Her kan man igen undre sig over at han ikke går til dem der har skrevet om de sager, i stedet for kun at læse sociolingvister. Allerede Aristoteles har i sin *Poetik* defineret 'en fortælling' ved hjælp af begreberne peripeti og anagnorisis. Peripeti, skæbneomslaget, er *at begivenhederne slår over til det modsatte, og tillige på den måde, vi har angivet: i overensstemmelse med rimelighed eller nødvendighed*. Anagnorisis, (genkendelse i videre betydning: *opdagelse, erkendelse af en ukendt sammenhæng*) er, som ordet selv angiver, *en forandring fra uvidenhed (om personer eller forhold) til erkendelse og viden, eller til venskab eller fjendskab mellem de (af skæbnen) til lykke eller ulykke bestemte personer. Men stærkest virker erkendelsen (opdagelsen af sammenhængen), når skæbneomslag sker i forbindelse med den. (...)*

Denne definition af en pointe som peripati, anagnorisis eller begge dele, er faktisk tilstrækkelig og god til den sociolingvistiske sammenhæng - dog kun hvis man udtrykkelig gør opmærksom på at anagnorisis også gælder for tilhørerne til fortællingen - hvad der er tilfældet i alle Aristoteles' eksempler. Hvis man kunne gå ud fra denne definition, ville for det første afgrænsningen af hvad der er fortællinger, og hvad ikke, blive meget mere pålidelig, og for det andet ville definitionen af strukturelementer og af kommunikative funktioner være blevet helt anderledes. Og man kunne tænke sig fortællinger med forskellige typer af pointer.

Den næste del af Erik Møllers undersøgelse er definitionen af strukturelementer i fortællingen. Med udgangspunkt i Labov definerer Erik Mølller følgende (temmelig idiosynkratisk benævnte) elementer: Indleder (dvs. introduktion af teksten), orientering (dvs. beskrivelser, ofte i en indledning, af scene og situation), handlingssekvens (dvs. beretning om begivenhederne), evaluering, og afslutter (dvs. afslutning med angivelse af fortællingens relevans for den nutidige fortællesituation).

Man kan i denne række af strukturelementer undre sig over at det kriterielle træk 'pointe' ikke optræder - den må jo være til stede i hver eneste fortælling. Det hænger nok sammen med at Erik Mølller bestræber sig på at lave operationelle definitioner af elementerne, således at det i en kvantitativ undersøgelse kan optælles pålideligt om elementet er til stede eller ej. Og det kan pointer efter definitionen i bogen næppe.

Labov har udformet en test om hvad der er 'en handlingssekvens', som kaldes den temporale lås. Forekommer to sætninger i en rækkefølge, og kan deres rækkefølge ikke byttes om uden at det semantiske indhold forandres, da er de en handlingssekvens. Det er lidt ejendommeligt at man på denne måde skal fremmedgøres for den grammatiske og semantiske beskrivelse af sætningerne. Forholdet er jo ganske simpelt det at handlingssekvenser (dvs. beretninger om begivenheder) skal indeholde mindst to sætninger med overgangsverber (perfektive prædikater, i modsætning til imperfektive prædikater, tilstandsverber, herunder modalverber) i nutid eller datid.

Lignende tests bliver ikke opstillet for evaluering og orientering. Hvis man var gået til tekstlingvistikken eller tekstteorien, ville man let have kunnet finde brugbare definitioner på disse strukturelementer (Beaugrande og Dressler 1981, van Dijk 1972, 1977, 1978, Werlich 1975, 1976).

Resultatet af disse svage definitioner er desværre at man ikke er ganske overbevist om at optællingen af strukturelementer i de båndoptagne og udskrevne samtaler er pålidelig. Erik Mølller diskuterer fair nok grænseeksempler, men i mange tilfælde ville jeg, på grundlag af hans definitioner, tælle eksemplet anderledes end han gør. Og det ville have hjulpet gevaldigt hvis kriterierne havde været syntaktiske eller grammatiske kendsgerninger om sætningerne.

Sidste del af Erik Møllers store projekt er optælling af fortællingernes funktion i den sproglige interaktion. Her har han virkelig vovet sig ud i ukendt land. Han opstiller, på grundlag af definitionerne fra Quasthoff (1980), de tre kommunikative funktioner af fortællingen: underholdning, belæg (dvs. videregivelse af oplysninger) og selvfremsstilling. Det er al ære værd at Erik Mølller kaster sig ud i at lave optællinger af kommunikative funktioner, og det kunne faktisk også blive et interessant resultat man kunne få af en sådan optælling. Men igen kan man desværre undre sig over den svage teoretiske fundering af empirien. Hvorfor er der slet ikke opstillet en teori om hvilke

funktioner tekster i det hele taget kan have? Hvorfor er der ikke taget udgangspunkt i nogen af de mange teoretikere der har prøvet at definere teksters funktioner (Bühler, Jakobson, Habermas, Halliday, Searle)? Og hvorfor er det ikke forsøgt at definere kommunikative funktioner af en tekst i forhold til den omgivende interaktion?

Som det står i bogen ligner det en cirkelslutning: Underholdende fortællinger har flere handlingssekvenser end de andre, mens fortællinger der fungerer som belæg og selvfremsstilling, har flere orienteringer og evalueringer end fortællinger med underholdende funktion. Men de kommunikative funktioner er ikke defineret uafhængigt af deres strukturelementer - snarere tværtimod: funktionerne er defineret ved hvad teksten handler om: fortællerens egne egenskaber, eller den ydre verden. Det er således ikke underligt at den kvantitative analyse viser at en fortælling med en bestemt funktion indeholder de strukturelementer som er et kriterielt træk ved den.

Erik Møllers arbejde er en kvantitativ analyse af forskellige sprogbrugeres variationer på pragmatiske områder. Selve talbehandlingen er meget omhyggelig og dokumenteret ud i sidste detalje. Derfor kan man kigge Møller efter i kortene, og der kan man undre sig over den meget ensidige talbehandling. Der laves overalt det der hedder en chi-square-test, og den angiver hvorledes to hyppigheder (som Møller insisterer på at kalde *middeltal*) for forekomsten af et eller andet i to udsnit af populationen kan siges ikke at være ens i forhold til et signifikansniveau. Det er godt nok at lave den. Men den siger intet om spredningen i de enkelte observationer inden for samme gruppe.

Et af de vigtigste resultater er det som kan læses i følgende tabel - som ikke findes i Møllers bog, som slet ikke angiver nogen middeltal overhovedet, men som jeg har lavet på grundlag af oplysningerne:

Tabel: middeltallet for fortællinger per interview, fordelt på køn og klasse:

Færtællinger per interview	Arbejdere	Middelklasse
Kvinder	44/6 = 7,3	9/5 = 1,8
Mænd	29/5 = 4,1	18/5 = 2,9

Møller diskuterer indgående det problem at en informant, en arbejderkvinde, tegner sig for 33 fortællinger af de 44 som produceres af gruppen af arbejderkvinderne, som er den gruppe der laver relativt flest fortællinger. Hans konklusion er - efter min mening med rette - at man ikke blot kan tage hende ud som en undtagelse. Men hvis man havde lavet en statistisk analyse af spredningen af hyppighederne i de fire grupper, ville man komme til at spredningen i gruppen af arbejderkvinder er så stor at tallene ikke

er signifikant forskellige fra tallene for nogen af de andre grupper på signifikansniveau 0.05. De 6 arbejderkvinder laver nemlig hhv. følgende antal fortællinger: 1, 33, 6, 0, 3, og 1 per interview. Og laver man spredningsanalyse på dette giver det en statistisk usikkerhed på gennemsnittet 7,3 på ± 10 . Man kan altså ikke med rimelighed på grund af tallene sige noget om at forskellige befolkningsgrupper fortæller mere eller mindre end andre.

Netop i denne forbindelse undrer Erik Møller sig over hvorledes det kan gå til at han finder at arbejderkvinderne i hans undersøgelse var dem der var mest snakkesalige af de fire grupper, mens jeg i min: *Kvinder siger selvfølgelig mest - sagde manden* (Togeby 1985) nåede frem til at det var mellemlagsmændene der talte mest, og at arbejderkvinderne som gruppe talte gennemsnitligt.

Det er Erik Møllers store fortjeneste at man nu kan arbejde sig henimod en teori om de sociale variationer i sprogbrug som helhed - med inddragelse af alle de aspekter det pragmatiske synspunkt indebærer. Og mig forekommer det rimeligt nok at mellemlagsmændene i den situation jeg undersøgte, og som nærmest lignede en eksamenssituation hvor informanterne troede at jeg havde en slags facitliste, talte mest, mens arbejderkvinderne i den mere afslappede situation som Erik Møller stillede op, og hvor der ikke var nær så stort et præstationskrav, talte mest. Det er jo netop sådanne variationer ~~som den~~ pragmasociologien undersøger.

HJ

Litteratur

- Aristoteles, 1975: *Om digtekunsten*, ved Erling Harsberg, København.
- Beaugrande, Robert de, and Wolfgang Dressler, (1972) 1981: *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London.
- Brandt-Pedersen, Finn, og Anni Rønne-Poulsen, 1982: *Genrebogen*, Nøgleforlaget, Kolding.
- Bühler, Karl, 1965: *Sprachtheorie*, Die Darstellungsfunktion der Sprache 2, Stuttgart.
- Dijk, Teun A. van, 1977: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London.
- Dijk, Teun A. van, (1978) 1980: *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*, DTV, München.
- Dijk, Teun A. van, 1972: *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague.
- Fafner, Jørgen, 1977: *Retorik. Klassisk og moderne*, Akademisk Forlag,
- Gülich, Elisabeth, und Wolfgang Raible, 1972: *Textsorten*, Athenäum, Frankfurt am Main.
- Habermas, Jürgen, (1976) 1981: *Hvad er universalpragmatik?*, i Habermas, Jürgen, 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen,

- Gyldendal, København.
- Halliday, M.A.K., 1970: *Language Structure and Language Function*, i Lyons, John, (ed), 1970: *New Horizons in Linguistics*, Penguin, Harmondsworth.
- Holbek, Bengt, 1987: *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European perspective*. Helsingfors.
- Jakobson, Roman, (1960) 1967: *Lingvistik og poetik*, i *Vindrosen* 14. årg. nr. 7, oversat af N.E.Wille.
- Jensen, Henning V., og Ole Togeby, 1981: *Brug sproget! Om skriftlig fremstilling. Teori - analyse - praksis*, Hans Reitzel, København.
- Lindhardt, Jan, 1975: *Retorik*, Berlingske Forlag, København.
- Quasthoff, Uta M., 1980: *Erzählen in Gesprächen. Linguistische Untersuchungen zu Strukturen und Funktionen am Beispiel einer Kommunikationsform des Alltags*, Narr Verlag, Tübingen.
- Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
- Searle, John R., 1976: *A classification of illocutionary acts i Language in Society vol 5*, 1976, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
- Togeby, Ole, 1977: *Om sprog*, Hans Reitzel, København.
- Togeby, Ole, 1985: *Kvinder siger selvfølgelig mest - sagde manden*, C.A.Reitzel, København.
- Togeby, Ole, 1986: *Sprogbog. Grundbog i sprogundervisning*, Dansklærerforeningen, København.
- Wentzel, Knud, 1981: *Tekstens metode. Ét synspunkt på litterære og praktiske tekster*, Gyldendal, København.
- Werlich, Egon, 1975: *Typologie der Texte*, UTB, Heidelberg.
- Werlich, Egon, 1976: *A Text Grammar of English*, UTB, Heidelberg.